

terade sig till den dominerande grekisk-romerska kulturen, den judiska subkulturen respektive den kristna församlingen (s. 48, jfr s. 73–79). När det gäller datering argumenterar K för ett tillkomstdatum mellan 60–90. Hans argument är att det inte går att avgöra huruvida associationerna till den judiska offerkulten förutsätter templets existens och funktion eller inte. Även förföljelserna som omnämns i Hebr. 10:32–34 anser Koester vara för vaga för att med säkerhet kunna datera brevet efter de neronska förföljelserna 64 e. Kr.

Kristologin bygger, enl. K., på övertygelsen att Jesus har dött, uppstått och blivit upphöjd till att sitta på Guds högra sida. Detta poängteras på flera ställen i Hebr. (i början, i mitten och på slutet, 1:3.13; 8:2; 12:2). Problemet är bara att denna implicita maktställning inte syns och märks av adressaterna i deras dagliga liv (2:8; sid. 219–222). Kristus är också Guds son som är preexistent (från begynnelsen), idag och i evighet densamme (1:12; 13:8).

Ett problem som redan omnämnts utgör tolkningen av Hebr. 6:4–6 (10:26–31) och vad som menas med att det inte finns någon möjlighet till en andra omvändelse. Som en förklaring hänvisas ibland till det faktum att många företeelser för Hebr:s författare är engångsföreteelser. Till dessa hör bl. a. Kristi offer som en gång för alla tar bort synderna. Är dessa borta så är de borta och då behövs inget syndoffer mer — så enkelt är det enligt 10:18. Men det är inte denna aspekt att Kristi engångsoffer svarar mot omvändelsens engångskaraktär som Koester tar fram för att förklara dessa svåra ställen. Han tolkar texten mer mot bakgrunden av att Gud låter människan själv ta ställning och den som ställer sig själv medvetet utanför — trots kunskapen — har så att säga frånhänt sig tillgången till nåden. K. lyfter fram kontrasten mellan omöjligheten av en ny «grundläggande» omvändelse och omöjligheten av att Gud skulle kunna svika sina löften (se 6:17; jfr även 11:6).

Walter Übelacker

Dieter Kremendahl: *Die Botschaft der Form. Zum Verhältnis von antiker Epistolographie und Rhetorik im Galaterbrief (Novum Testamentum et Orbis Antiquus, 46). 324 sid. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 2000.*

Föreliggande undersökning har accepterats 99/00 som avhandling vid universitetet i Marburg. Som brukligt i Tyskland nämns «Doktorvater», professor dr Wolfgang Harnisch, som tackas för sakligt råd, uppmuntran och konstruktiv kritik. Namnet Harnisch förekommer sedan många gånger i framställningen och inflytandet märks tydligt.

Boken är disponerad så att kapitel 0 (sic!) utgör en inledning, där själva syftet och upplägningen av arbetet skisseras. Att det kallas «0» måste anses märkligt med tanke på att det med sina 31 sidor är längre än kap. 4 «Resultat och utblick» och kap. 5 «Litteraturförteckning» tillsammans. Inledningen är dock mycket instruktiv och fyller väl den retoriska funktionen av ett *exordium*: det väcker med sin frågeställning uppmärksamhet och intresse och man vill gärna fördjupa sig för att lära sig mera om förhållandet mellan epistolografi och retorik samt Paulus relation till antik retorik. Kapitlet utgör med andra ord en aptitretare. Kapitlen 1–3 utgör själva huvuddelen av arbetet. Efter kap. 1 «Det epistolografiska formuläret» (sid. 32–119) följer kap. 2 «Genrefrågan» och kap. 3 «Den retoriska dispositionen» (sid. 151–267). Till sidantal är kap. 3 det längsta kapitlet i boken. Dessa tre huvudkapitel har var sin sammanfattning som gör det lätt för läsaren att se vad K. har kommit fram till. Utöver dessa sammanfattningar finns, som redan nämnts, kapitel 4 «Resultat och utblick». Det intressanta med detta kapitel, som fyller funktionen av en typisk *peroratio*, är att K själv använder begrepp som hänför sig till de moment som en *peroratio* skulle innehålla, dvs. en *rekapitulation* och att han verkligen lyckats att knyta ihop kap. 1–3. Utöver kap. 5 «Litteraturförteckning» som översiktligt skiljer mellan källor, språkliga hjälpmedel, kommentarer till Gal. samt sekundärlitteratur finns kap. 6 «Anhang» med viktigare källtexter, ibland i original och översättning, ibland enbart original resp. översättning.

Vad är det nu K. vill undersöka och vad har resultatet blivit? Bokens titel markerar huvudresultatet nämligen att själva den yttre formen har större betydelse för budskapet än man hittills har insett. Själva grundfrågan «relationen mellan epistolografi och retorik i antiken» utgör ett problemområde som tas upp av nästan varje forskare med självaktning som behandlar ett nytestamentligt brev. En stor del av forskarna hävdar att de två entiteterna inte har någonting med varandra att göra, eftersom de antika retoriska handböckerna inte behandlar epistolografin. K. tar sig nu an denna fråga dels allmänt dels med särskild tyngdpunkt på en analys av Galaterbrevet, som många gånger förr varit utgångspunkt för en dylik analys. Vid Lunds universitet har så sent som 1999 Dieter Mitternacht tagit upp denna aspekt i sin avhandling *Forum für Sprachlose*, där kapitel 4 har överskriften «Die Disposition des Galaterbriefs: rhetorische und epistolare Funktionen».

K. tar sig an uppgiften genom att i det första kapitlet gå igenom epistolografiskt och papyrologiskt material, som sedan jämförs med Gal. Jämförelsen leder fram till överraskande epistolografiska särdrag som hittills inte har tagits hänsyn till i diskussionen,

nämligen att juridiska formler markerar brevet som en skrivelse med anspråk på att vara «auktoritativt» bindande.

Motvikten till den yttre formen utgör kap. 3, den retoriska analysen, som försöker rekonstruera den röda tråden genom hela Gal. K. menar sig kunna påvisa att Gal i sina olika delar i stort sett följer dispositionen av klassiskt retoriska tal. Denna insikt är inte ny, men poängen är att påvisa att en viss disposition är övertygande och klarlägger Paulus intention eller Paulus «budskap» till Galaterna. Sammanlagt postulerar K. två större tal (1:1–5:6 resp. 5:7–6:18) och två mindre tal (2:14b–21 resp. 3:1–5:1; s 246; jfr s. 268 och 271).

Mellan dessa två kapitel behandlas i kap. 2 «Genrefrågan», som berör både epistolografi och retorik. Genom att ta hänsyn till nya epistolografiska källor som hittills inte beaktats i diskussionen anser K. att hans eget förslag till lösning av en mycket kontroversiell forskningssituation är säkerställd. Metodiskt är tesen att en epistolografisk analys måste kombineras med en retorisk eftersom bara båda två tillsammans ger en helhetsbild av texten. Han argumenterar således mot de arbeten som nöjer sig med endera av analysmetoderna eller ej knyter ihop resultaten till en helhetsbild.

K. anser att Paulus själv har gått igenom en viss grundläggande retorikundervisning i antingen Tarsos eller Jerusalem, som vid den tiden betraktades mer eller mindre som en «grekisk» stad. Under alla omständigheter bör han ha lärt sig tala effektivt med tanke på alla år på missionsresor. K. poängterar i detta sammanhang (med hänvisning till Martin Hengel och Cicero) att retoriken inte växte fram ur ett teoretiskt system utan tvärtom att teorin växte fram ur talekonsten (s. 31, not 48).

Några kritiska kommentarer:

Genom den epistolografiska och retoriska analysen kommer K. fram till att Gal. består av två från varandra oberoende delar. Genom att parenesen klassas som ett senare tillägg, ett *post scriptum* (5:7–6:18), får den inte påverka första delens genre. Detta är enligt K. det viktigaste resultat av den metodiska kombinationen av den epistolografiska och retoriska analysen (s. 146). Detta är jag tveksam till, eftersom brevet i befintligt skick ändå utgör en helhet, vilket K. själv ser när han s. 268 anser att Paulus hade på känn att han måste komplettera skrivelsen med ett precisrande tillägg (jfr s. 245) innan han skickar iväg den första «retoriska delen». Del 1 är enligt min mening tydligt disponerat så att Paulus fr. o. m. 5:7 kan dra de förmanande och praktiska konsekvenserna. Parenesen är, enligt K., för lång även om man begränsar den till att bara omfatta 5:13–5:10. Ett grundläggande pro-

blem är dock att K. aldrig definierar närmare vad en parenes är (s. 125).

Jag är också mycket frågande till hur K. avfärdar det deliberativa och rådgörande alternativet. Jag anser att K. gör en felaktig slutledning när han utgår ifrån att det för Paulus bara finns ett enda alternativ, nämligen det enda evangelium som ett eskatologiskt budskap. Det är dock inte Paulus som ska fatta ett beslut utan Galaterna och för dessa måste det ha funnits möjligheten att välja mellan omskärnelsen eller enbart tron — annars hade Paulus inte behövt argumentera och försöka motivera Galaterna med hjälp av argument, exempel, morot och piska för att ta ställning för Paulus evangelium.

Skillnaden mellan den antika parenesen och den nytestamentliga förmaningen (som dessutom benämns med andra begrepp än «parenes») är just att Paulus inte kan och vill ge order utan att han trots sin upprättade auktoritet (jfr s. 148) ger råd om än i drastiska färger.

Walter Übelacker

R. S. Sugirtharajah: *Postcolonial Criticism and Biblical Interpretation*. 231 sid. Oxford University Press, Oxford 2002.

R.S. Sugirtharajah, (docent i bibelhermeneutik vid Birminghams universitet), har nyligen utkommit med en bok på Oxford University Press med titeln *Postcolonial Criticism and Biblical Interpretation*. Boken är uppdelad i två delar, «Part I: Postcolonial Constructions» och «Part II: Postcolonial Preoccupations». Del 1 består av fyra kapitel, «Charting the Aftermath: A Review of Postcolonial Criticism», «Redress, Regeneration, Redemption: A Survey of Biblical Interpretation», «Coding and Decoding: Postcolonial Criticism and Biblical Interpretation» och «Convergent Trajectories? Liberation Hermeneutics and Postcolonial Biblical Criticism». Del 2 består av tre kapitel, «The Version on which the Sun Never Sets: The English Bible and its Authorizing Tendencies», «Blotting the Master's Copy: Locating Bible Translations» och «Hermeneutics in Transit: Diaspora and Interpretation».

Sugirtharajah, som kommer från Sri Lanka, har sina grundstudier inom exegetiken och arbetar sedan flera år tillbaka med frågor som rör postkolonialism och bibeln/bibeltolkning. Han har tidigare kommit ut med ett flertal böcker och artiklar vilka alla rör sig inom ramen för samma ämne. (se t. ex. *The Bible and the Third World: Precolonial, Colonial, Postcolonial Encounters* (2001), *Asian Biblical Hermeneutics and Postcolonialism* (1999)).